

DOI: 10.31319/2709-2879.2025iss2(11).347710pp33-39
УДК 330.341.1

Тимошук В.В., аспірант кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро
ORCID ID: 0009-0006-8901-2543
e-mail: tymoshchuk.v.v@dsau.dp.ua

Tymoshchuk Vasyi, Postgraduate student of the Department of Economics
Dnipro State Agrarian and Economic University

Науковий керівник: Гончаренко О.В., доктор економічних наук, професор, професор
кафедри економіки, академік АЕНУ, Дніпровський державний аграрно-економічний
університет, м. Дніпро

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДИНАМІКИ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR INNOVATIVE DYNAMICS IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Обґрунтовано напрями трансформації інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Встановлено, що формальні заходи та регулюючі впливи на інноваційний розвиток агропромислового виробництва залишалися у декларативній площині та не знайшли практичного втілення у конкретних механізмах свого запровадження протягом всього трансформаційного й постртрансформаційного періоду розвитку економіки України.

Аргументована відсутність цільової спрямованості запроваджених інструментів впливу як структурного спрямування (важливі для короткострокового й середньострокового періодів), так і модернізаційного (об'єктивно необхідні для довгострокового періоду). Запроваджені програми бюджетного фінансування стосувалися переважно підтримки агровиробників і не стимулювали їх до інноваційної діяльності, а монетарні впливи носили більше декларативний характер.

Обґрунтовано, що для вирішення проблем структурної деформації агропромислового виробництва з властивим йому монокультурним виробництвом; розвитку тваринницької галузі; збереження та відновлення природно-ресурсного й трудового потенціалу необхідно запровадити програмно-цільові заходи реалізації інноваційного розвитку, які базуються на інституціональних інструментах та індикаторах досягнення цілей модернізації з урахуванням наявного стану агровиробництва, ресурсного потенціалу, сільськогосподарських земель, кліматичних змін й запитів у повноцінному харчуванні.

Ключові слова: агропромислове виробництво, модернізація, інноваційний розвиток, інституціональне забезпечення, інститут, інституція, трансформація.

The directions of transformation of institutional support for innovative development of agro-industrial production are substantiated.

It has been established that formal measures and regulatory influences on the innovative development of agro-industrial production remained at the declarative level and were not implemented in practice through specific mechanisms throughout the entire period of Ukraine's economic development.

There was a clear lack of focus in the instruments of influence that were introduced, both in terms of structural orientation and modernisation (necessary for the long term). The budget financing programmes that were introduced mainly concerned support for agricultural producers and did not encourage them to engage in innovative activities, while monetary influences were more declarative in nature.

It is justified that in order to solve the problems of structural deformation of agro-industrial production, development of the livestock sector, preservation and restoration of natural resources and labour potential, it is necessary to introduce programmatic and targeted measures for the implementation of innovative development based on institutional instruments and indicators of modernisation goals achievement.

It has been established that the global trend towards the spread of creative industries is bringing to the fore the impact of the digitalisation of institutions and the algorithmisation of management influences, which requires the development of digital platforms, IT systems for budget planning and monitoring, the creation of conditions for reducing the share of administrative costs in public financing, and ensuring the development of the agricultural sector. Improving the effectiveness of budget financing and support for agro-industrial development in the post-war period requires the introduction of differentiated support instruments, the implementation of mechanisms and the determination of financial resources on a territorial and sectoral basis.

The following strategic priorities for agricultural policy have been identified: post-war innovative modernisation and reconstruction of the institutional framework for the functioning and development of agro-industrial production; optimisation of the formation of state financial support for the agricultural sector in accordance with the defined strategic indicators and common principles of EU agricultural policy; indicative planning of agricultural development, taking into account the actual needs for the restoration and reconstruction of the sector, revision of the directions and mechanisms for providing support to domestic producers of agricultural products in accordance with European standards; stimulation of development and acceleration of the transition to the principles of digital and inclusive agricultural economy.

Key words: *agro-industrial production, modernization, innovative development, institutional support, institution, institution, transformation.*

JEL Classification: *O31, Q10, Q16*

Постановка проблеми. Онтологія економічної динаміки переконує у можливості кардинальної зміни траєкторії економічного розвитку у стані «точки біфуркації», адже сам пошук шляхів виходу з кризового стану формує перспективи для появи нових знань, нових технологій, новітньої парадигми подальшого розвитку. З позицій окреслених перспектив позбутися негативів існуючих структурних трансформацій агропромислового розвитку, негативних проявів функціонування ресурсоемної та руйнівної моделі, з властивою їй глибоко-спеціалізованою й монокультурною специфікою аграрного виробництва, - можна на фундаменті агроекологічного сільськогосподарського виробництва, що виходить із природних законів землеробства, відтворення самого природного процесу й синергії всіх компонентів агроекологічної системи, ресурсощадних технологіях. В контексті вищезазначеного, інституціональний вплив має бути зорієнтованим на формування умов, за наявності яких виробники стануть зацікавленими у дотриманні екологічної безпечності виробництва та запровадженні формальних норм, які спонукатимуть до застосування екологічнобезпечних технологій, дотримання соціальної відповідальності товаровиробника за продовольчу безпеку громади і збереження сприятливого та безпечного для життя громадян природного середовища.

Відсутність позитивного досвіду інституціонального впливу на окреслені процеси привертає увагу до досвіду західноєвропейських й північноамериканських країн, де формувалась економічна політика з акцентом на запобігання впливу факторів, які мали б негативний вплив на інноваційний процес в сільському господарстві та задоволення потреб у продовольчих товарах необхідної кількості і якості для населення, ощадливе використання у сільськогосподарському виробництві земельних ресурсів із залученням раціональних сівозмін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів оптимізації інституціонального забезпечення інноваційного розвитку національної економіки та агропромислового виробництва активізував у науковій спільноті дослідження відтворювальних процесів й економічної динаміки соціально-економічних систем, що потребувало відповідного наукового підходу та адекватної, предметній області дослідження, сучасної методології, що сприятиме визначенню сутності інноваційної динаміки; з'ясуванню взаємозв'язків між

технологічною модернізацією та інституціоналізацією даного процесу; виявленню впливу глобального середовища та цифрової трансформації на розвиток національної економіки та її ключових галузей.

Процеси цифровізації та глобальні прояви становлення постіндустріального моделі потребували з'ясування інструментів й обґрунтування системоутворюючих складових інноваційного відтворення національної економіки, що досліджували в своїх наукових роботах В. Вишневський, А. Гриценко, А. Геєць, О. Мельник, А. Чухно [2-3; 8-9] та інші. Особливості інноваційного типу відтворення та інноваційний потенціал агропромислового виробництва досліджувалися в роботах Я. Гадзало, М. Маліка, Л. Молдаван, К. Прокопенка, П. Саблука, Л. Федулової, О. Шпикуляка, О. Шубравської [1; 6-7; 10]. Системна методологічна основа для визначення впливу елементів та інструментів інституціонального регулювання інноваційної динаміки було закладена роботами А. Гриценка, Д. Норта, Д. Ходжсона, Й. Шумпетера [4;8].

При достатньо ґрунтовному теоретичному доробку й різноманітні методологічного інструментарію, який присвячено модернізаційним процесам в економіці, структурним трансформаціям, інституціональному впливу на економічну динаміку, залишаються дискусійними деякі змістовні і практичні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва; ефективності інституціонального регулювання; перспектив формування оптимальних інститутів, що актуалізує важливість й обумовлює перспективність подальших наукових обґрунтувань в даній предметній сфері.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейські країни для формування оптимальної структури аграрного виробництва формалізували й активізували інструменти стимулювання виробників до запровадження заходів із поширення агроекологічного господарювання. Дотримання сівозмінного землеробства зобов'язують правила європейської системи Crose Compliance, які знайшли деталізацію у Кодексах сільськогосподарської практики й нормативних актах різних країн ЄС з урахуванням національної специфіки. Формалізація інституцій сприяла реалізації практичних заходів із збереження та нагромадження гумусу в ґрунті, захисту угідь від ерозії; запровадженню економічних важелів і санкцій за недотримання фермерами екологічних вимог, що призводить до зменшення обсягу державної підтримки виробників. Санкційні важелі доповнювалися стимулами до збереження родючості земельних угідь, раціонального використання землі, охорони водних й лісових ресурсів.

В нашій країні інституціональний вплив на структурні деформації в аграрному виробництві та підтримку екологоорієнтованого використання сільськогосподарських угідь було розпочато з прийняття *Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем на період до 2025 року* та *Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.*, але наявні формальні заходи залишились фактично у декларативній площині та не знайшли практичного втілення у конкретних механізмах свого запровадження. У прийнятих *Цілях сталого розвитку України до 2030 року* також не було формалізовано конкретного механізму державного регулювання вирішення даних проблем як і в інших нормативних документах, що приймалися з метою розв'язання структурних проблем агропромислового виробництва.

Реалізовані в країні заходи протекціоністського впливу держави на розвиток агропромислового виробництва визначалися встановленими законодавством нормами і економічним інструментарієм, серед яких найбільше поширення отримало встановлення щорічного обсягу коштів на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників. В той же час, обмежені обсяги фінансування встановлених обсягів підтримки поглибило конкурентне протистояння аграріїв за доступ до таких коштів, адже державними програмами не було визначено пріоритетність категорій виробників, для яких впроваджувалася така цільова програма. Як наслідок, за загальними державними програмами отримали фінансування переважно потужні і корпоративні аграрні підприємства, що своєчасно отримали доступ до інформації, мали професійний штат юридичної й облікової підтримки, були спроможними оперативно виконувати умови надання підтримки тощо. З урахуванням високої частки тіньової сфери в економіці й поширення лобізму складно виключити і корупційну складову у розподілі коштів.

Не отримала широкої підтримки при реалізації й законодавча ініціатива щодо пропорційного розподілу державної підтримки і обмеження її обсягу для одного виробника та забезпечення пріоритетності фінансування малих і сімейних фермерських аграрних господарств, що мали у власності чи розпорядженні до 100 га сільськогосподарських угідь. Запроваджена фінансова підтримка для малих господарств також залишилася протягом всього періоду реалізації декларативним заходом як і ініціатива надавати підтримку новоствореним фермерським господарствам за допомогою діяльності дорадчих структур і часткової компенсації витрат.

Експерти підтвердили, що за 2019-2021 роки виділялась загальна сума бюджетної підтримки аграріїв у розмірі 13,3 млрд грн, але нею скористалися тільки 19 тисяч сільськогосподарських товаровиробників, серед них більшість склали потужні господарства, аграрні холдинги, виробники із значним земельним банком [5, с.12], а фермерські господарства, які мають угіддя до 50 га (майже 47 % всіх господарств) і домогосподарства майже не долучилися до програм (отримали близько 8 % бюджетного фінансування). Малі фермерські господарства, що виробляють трудовитратні культури (овочі, ягоди, фрукти) та виробники тваринницької продукції не мали доступу до коштів державної підтримки, а весь індивідуальний сектор, представлений переважно малими фермерськими господарствами, мав можливість отримати до 20 % загального обсягу підтримки, при тому, що вони виробляють понад 46 % аграрної продукції [5, с.12].

За роки війни обсяги фінансування за прийнятими програмами були скорочені, а з 2023 року реалізувалось декілька програм за фінансування міжнародних донорів: інвестиційної грантової допомоги для мікро- та малих сільськогосподарських товаровиробників, кооперативів й асоціацій виробників (фінансування ЄС); програми ФАО та за підтримки уряду Японії; програми USAID, спрямовані на аграрний й сільський розвиток. Разом із тим, надані обсяги фінансування не призвели до суттєвих прогресивних змін в аграрному розвитку, а в складних умовах господарювання скоріш слугували для короткострокової підтримки аграрної сфери.

Оцінка інституціонального забезпечення інноваційної динаміки в аграрному виробництві вказує на відсутність цільової орієнтації запроваджених інструментів впливу як структурного спрямування (важливі для короткострокового й середньострокового періодів), так і модернізаційного (об'єктивно необхідні для довгострокового періоду). Запроваджені програми бюджетного фінансування стосувалися переважно підтримки агровиробників і не стимулювали їх до інноваційної діяльності, а монетарні впливи носили більше декларативний характер.

У довоєнний й воєнний часи бюджетне регулювання агропромислового виробництва мало спрямованість на: фінансування інституціонального забезпечення функціонування аграрної сфери (створювалися організації і інституції для аграрного розвитку); фінансову підтримку визначених пріоритетів аграрного розвитку за умов надання бюджетних дотацій, субсидій, грантів, компенсацій, допомог; кредитування за рахунок бюджетних коштів фермерів; фінансування проведення фундаментальних й прикладних наукових досліджень і розробок [1, с. 52-53]. Якщо провести оцінку обсягів бюджетних коштів, що спрямовувалися на визначені напрями, то можна констатувати, що серед видатків у зведеному бюджеті питома вага фінансування мала стійку тенденцію до зменшення (із майже 1,7 % у 2013 році до 0,4 % у 2022 році). Виключення було продемонстроване тільки у 2017 році, коли частка фінансування зросла до 1,35 % (рис. 1).

Подана на рисунку строката динаміка лінії та рівняння тренду переконують у нестабільності і фактичній непридатності до проведення прогнозування подібної бюджетної підтримки. За означений період був скасований спеціальний режим ПДВ для сільськогосподарських виробників і започаткований поступовий перехід до прямого та бюджетного регулювання аграрного розвитку. Із скасуванням спеціального режиму оподаткування ПДВ (2017 р.) сільськогосподарських виробників (фактична відміна системи пільгового оподаткування за рекомендаціями МВФ) відбувся перехід до прямої бюджетної підтримки та запроваджено механізм часткової компенсації вартості виробничих ресурсів. Обсяги компенсацій не мали б перевищувати 1 % від валового випуску, але прийнята формальна норма у 2017-2022 рр. не виконувалася.

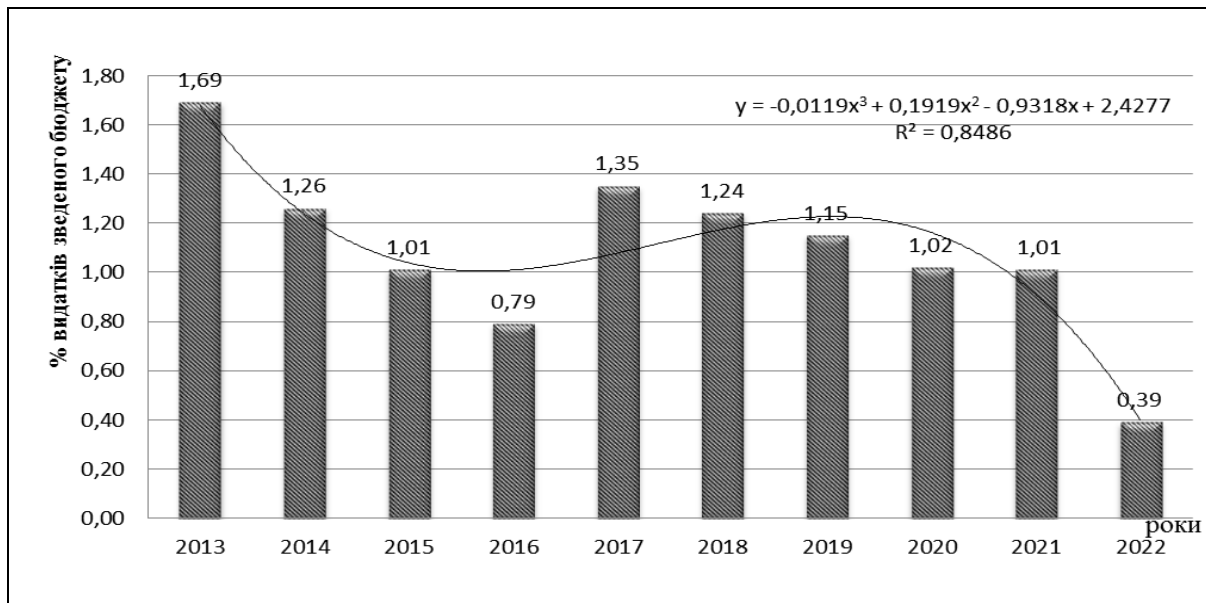

Рис. 1. Динаміка обсягів бюджетного фінансування розвитку агропромислового виробництва

Джерело: побудовано за [1, с.52]

Подана на рис. 2 інформація переконує у незначних обсягах наданої підтримки бюджетних коштів аграріям протягом всього періоду 2013-2023 рр. Найбільші обсяги фінансування були надані у 2017 р., їх частка складала 0,6 % від загального обсягу валової продукції сільського господарства.

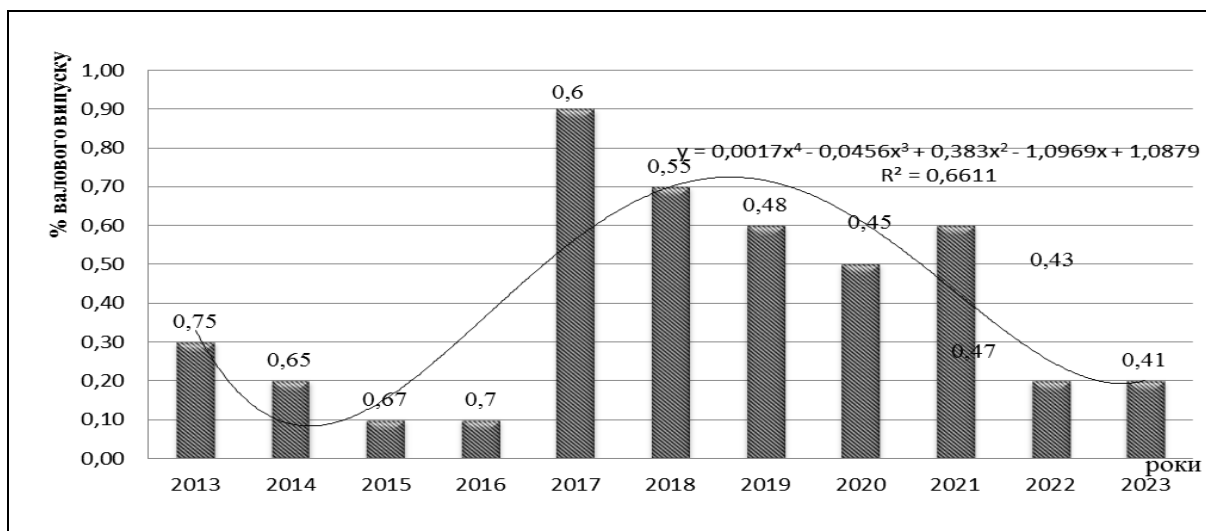

Рис. 2. Динаміка обсягів бюджетної підтримки для розвитку агропромислового виробництва

Джерело: побудовано за [1, с.53]

Відтак, вирішенню проблем структурної деформації агропромислового виробництва з іманентним йому монокультурним виробництвом, стимулюванню розвитку тваринницької галузі, збереженню та відновленню природно-ресурсного й трудового потенціалу сприятимуть програмно-цільові заходи реалізації інноваційного розвитку, які базуються на

інституціональних інструментах та індикаторах досягнення цілей модернізації з урахуванням наявного стану агровиробництва, ресурсного потенціалу, сільськогосподарських земель, кліматичних змін й запитів у повноцінному харчуванні.

Висновки. У повоєнному періоді відновлення імперативною постає необхідність у переформатуванні інституціональних інструментів впливу на ключові процеси в аграрній сфері з урахуванням пріоритетності прискорення євроінтеграційних процесів і вирішення стратегічних завдань розвитку агропромислового виробництва.

Стратегічними пріоритетами аграрної політики постають: повоєнна інноваційна модернізація й реконструкція інституціонального забезпечення функціонування й розвитку агропромислового виробництва; оптимізація формування державного фінансового забезпечення аграрної галузі відповідно до визначених стратегічних індикаторів і спільних принципів аграрної політики країн ЄС; індикативне планування аграрного розвитку з урахуванням фактичних потреб відновлення і відбудови галузі, перегляду напрямків і механізмів надання підтримки вітчизняним виробникам аграрної продукції відповідно до європейських стандартів; стимулювання розвитку й прискорення переходу до засад зеленої, цифрової та інклюзивної аграрної економіки. Глобальний тренд на поширення креативних індустрій актуалізує вплив цифровізації інститутів й алгоритмізації управлінських впливів, що потребує розвитку діджитал платформ, ІТ-систем планування і моніторингу бюджетів, формування передумов для скорочення частки управлінських витрат на державне фінансування й забезпечення розвитку аграрного сектору. Підвищення ефективності бюджетного фінансування та підтримки агропромислового розвитку у повоєнному періоді потребує запровадження диференціації інструментів підтримки, реалізації механізмів і визначення обсягів фінансових ресурсів за територіальним і галузевим принципом з урахуванням наявних обсягів збитків від воєнних дій та з урахуванням перспектив інноваційного розвитку.

Список використаної літератури

1. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Підвищення ролі аграрної науки на етапі євроінтеграції. *Вісник аграрної науки*. 2023. № 12 (849). С.5-16.
2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. К. : НАН України, 2015. 336 с.
3. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С.18-25.
4. Норт Д. Інститути, інституціональна зміна та функціонування економіки. К.: Основи, 2000. 198 с.
5. Риковська О., Фраєр О., Михайленко О. Аналіз стану сільського господарства України та імплементація нормативно-правових актів ЄС, дотичних до аграрних та довкіллевих питань. Київ: ГО «Екодія», 2024. 22 с.
6. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
7. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.
8. Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи «мир – війна»: монографія / за ред. акад. НАН України Гриценка А.А.; НАН України, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України». Київ, 2025. 572 с.
9. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: ЛОГОС, 2003. 617 с.
10. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 21–42.

References

- [1] Hadzalo Ya.M., Luzan, Yu.Ia. (2023) Pidvyshchennia roli ahrarnoi nauky na etapi yevrointehratsii [Enhancing the role of agricultural science in the process of European integration]. *Bulletin of Agricultural Science*, no. 12 (849), pp.5-16.
- [2] Heyets V.M. (2015) *Innovatsiina Ukraina 2020* [Innovative Ukraine 2020]. Kyiv: NAS of Ukraine. (in Ukrainian)
- [3] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 6 (120), pp. 18-25.
- [4] Nort D. (2000) *Instytuty, instytutsionalna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
- [5] Rykovska O., Fraier O., Mykhailenko O., Bielkina M., Danyliak A. (2024). Analiz stanu silskoho hospodarstva Ukrainy ta implementatsiia normatyvno-pravovykh aktiv YeS, dotychnykh do ahrarnykh ta dovykillievnykh pytan. [Analysis of the state of agriculture in Ukraine and implementation of EU regulations relating to agricultural and environmental issues]. Kyiv: HO "Ekodiia". [in Ukrainian]
- [6] Sabluk P.T., Shpikuliak O.G., Kurilo L.I. (2010) *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi:instutusalnii aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects]. Kyiv: NNZ IAE. [in Ukrainian]
- [7] Fedulova L. (2020) [Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects]. *Economic Bulletin of the University*, vol. 44, pp. 42-49.
- [8] Gritsenko A.A. (2025) *Formuvannia zasad natsionalno ukorinenoi stiikosti ta bezpeky ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh hibrydnoi systemy «myr – viina»* [Forming the foundations of nationally rooted sustainability and security for Ukraine's economic development in the context of a hybrid «peace-war» system]. Kyiv: NAN Ukrainy, Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy». (in Ukrainian)
- [9] Chukhno A.A. (2003) *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy* [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine]. Kyiv: LOHOS. (in Ukrainian)
- [10] Shybravska O.B., Prokopenko K.O. (2022) [Ensuring food security of Ukraine: post-war context]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 21–42.

Надійшла до редколегії 18.09.2025

Прийнята після рецензування 02.10.2025

Опублікована 27.11.2025